

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

ГЕЙКО О. В.,
аспірант кафедри СК № 22
(Національна академія Служби Безпеки
України),
старший детектив
(Національне антикорупційне бюро
України)

УДК 343.123

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.45>**ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕТЕКТИВА
НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано питання щодо нормативного закріплення та реалізації правових гарантій діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України. Приділяється окрема увага дискусійним правовим питанням щодо змісту поняття «правові гарантії» в цілому, здійснюється дослідження думок науковців щодо визначення та змісту правових гарантій діяльності слідчих/детективів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування.

З урахуванням викладеного, автором статті поставлено за мету проведення ґрунтовного аналізу наукових думок та нормативного закріплення правових гарантій діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України, класифікація таких гарантій, визначення правової площини, у якій такі гарантії діють та надання обґрунтованих пропозицій щодо доповнення чинного законодавства.

Враховуючи той факт, що посада детектива передбачає не лише здійснення досудового розслідування, але й проведення оперативно-розшукової діяльності, автором додатково проаналізовано нормативне врегулювання правових гарантій детективів НАБУ при реалізації ними завдань оперативно-розшукової діяльності у сфері запобігання і розкриття корупційних кримінальних правопорушень.

У статті запропоновано класифікацію правових гарантій діяльності детективів НАБУ та визначені певні критерії такої класифікації.

Також автором пропонуються певні зміни та доповнення до чинного законодавства для забезпечення реалізації гарантій самостійності детектива та з метою однакового застосування термінів, які визначаються кримінальним процесуальним законодавством.

У підсумку робиться висновок про те, несистемність та недостатню повноту врегулювання правових гарантій діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України. Також автор зазначає про декларативність та рекомендаційний характер окремих правових норм, які, на його думку, потребують уточнення і доповнення.

Ключові слова: Національне антикорупційне бюро України, слідчий, детектив, правові гарантії, процесуальні гарантії.

Geiko O. V. Legal guarantees as an element of the legal status of a detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine

The article analyzes issues related to the regulatory consolidation and implementation of legal guarantees for the activity of detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. Particular attention is paid to debatable legal issues regarding the content of the concept of "legal guarantees" in general, a study of the opinions of scientists regarding the definition and content of legal guarantees of the activities of investigators/detectives during the implementation of investigative activities and pre-trial investigation is carried out.

Taking into account the above, the author of the article sets the goal of conducting a thorough analysis of scientific opinions and normative consolidation of legal guarantees of the activities of detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, classification of such guarantees, determination of the legal plane in which such guarantees operate and providing substantiated proposals for supplementing the current legislation.

Taking into account the fact that the position of a detective involves not only conducting a pre-trial investigation, but also conducting operational activities, the author additionally analyzed the regulation of the legal guarantees of NABU detectives when they implement tasks of operational activities in the field of prevention and detection of corruption criminal offenses.

The article proposes a classification of legal guarantees for the activities of NABU detectives and defines certain criteria for such a classification.

Also, the author proposes certain changes and additions to the current legislation to ensure the implementation of the guarantees of the detective's independence and for the purpose of uniform application of the terms defined by the criminal procedural legislation.

As a result, it is concluded that the regulation of legal guarantees of the activity of detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine is not systematic and insufficiently complete. The author also notes the declarative and advisory nature of certain legal norms, which, in his opinion, require clarification and addition.

Key words: *National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, investigator, detective, legal guarantees, procedural guarantees.*

Вступ. Питання правового статусу окремих державних органів та їх посадових осіб мають особливе значення при аналізі та вирішенні проблем організації та діяльності носіїв конкретного статусу. Саме через наділення державних органів та їх посадових осіб певним правовим статусом державою створюються реальні умови для реалізації повноважень конкретного органу та, відповідно, удосконалення статусу має сприяти розв'язанню певних проблемних питань організації та діяльності і, як наслідок, покращенню діяльності відповідного державного органу та його посадових осіб.

На наш погляд, для повного відображення особливостей правового статусу детектива Національного антикорупційного бюро України, до складу його елементів мають обов'язково входити правові гарантії, які мають забезпечувати здійснення у повному обсязі і охорону прав та належне виконання обов'язків.

Постановка завдання. Метою статті є ґрунтовний аналіз наукових думок та нормативного закріплення правових гарантій діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України, класифікація таких гарантій та надання обґрунтованих пропозицій щодо доповнення чинного законодавства.

Результати дослідження. Правові (юридичні) гарантії є складовою частиною правового статусу детектива НАБУ, оскільки лише за допомогою системи гарантій можна реалізувати його права і обов'язки. Вони покликані забезпечувати, гарантувати нормальне, тобто встановлене законом, функціонування правового інституту детектива.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови юридичні гарантії визначаються як законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави [1, с. 173].

У загальній теорії держави і права гарантії визначають як сукупність умов і засобів, що дозволяють безперешкодно реалізувати правові норми, користуватися суб'єктивними правами і виконувати юридичні обов'язки, як певні умови і засоби, що покликані забезпечувати, гарантувати нормальне, тобто встановлене законом, функціонування того або іншого суспільного і правового інституту.

На думку деяких науковців, під процесуальними гарантіями слід розуміти засоби та умови, які забезпечують вирішення завдань правосуддя і охорони прав особи. До основних видів гарантії такі вчені відносять: процесуальні норми, закріплені у них права та обов'язки учасників кримінального провадження; принципи судочинства, закріплені в правових нормах; кримінально-процесуальна форма; діяльність учасників кримінального судочинства; система перевірки обґрунтованості ухвалених рішень; система контролю законності процесуальних дій; система процесуального примусу, процесуальні санкції тощо.

Як вважає С. В. Добровольський, перша ознака кримінально-процесуальних гарантії пов'язана із формою закріплення цих правових засобів у вигляді встановлених законом правових норм. Зв'язок із процесуальним статусом виступає другою ознакою та характеризується поєднанням гарантії саме із тими правами та обов'язками, заради реалізації яких вони передбачаються чинним законодавством. Системність як третя ознака гарантії діяльності слідчого зумовлена виокремленням процесуальних гарантії забезпечення прав відповідних учасників кримінального провадження, наслідків порушення цих прав та невиконання обов'язків працівником оперативного підрозділу, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом [2].

На думку О. О. Лисецького, процесуальними гарантіями діяльності слідчого слід вважати встановлені нормами кримінального процесуального закону різні за змістом засоби, які в комплексі забезпечують можливість реалізації поставлених перед ним завдань, функцій і повноважень [3, с. 68-69].

Правові гарантії діяльності детективів НАБУ являють собою визначені чинним законодавством засоби та способи, спрямовані на реалізацію прав та обов'язків детектива НАБУ, урегулювання прав та обов'язків інших учасників кримінально-процесуальних відносин, а також на досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства в сфері протидії кримінальним корупційним правопорушенням.

Основними завданнями гарантії діяльності детективів НАБУ є:

- дотримання законності в ході реалізації детективами НАБУ своїх прав та обов'язків під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, а також виконання інших обов'язків для попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, та запобігання вчиненню нових;
- забезпечення функціонування принципу незалежності детективів;
- гарантування самостійності детективів НАБУ при прийнятті рішень в межах своїх повноважень;
- досягнення максимальної ефективності у виконанні детективами НАБУ покладених на них завдань та повноважень.

Гарантії діяльності детективів НАБУ закріплені окремими нормами чинного законодавства, зокрема, нормами Кримінального процесуального кодексу, закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» тощо.

Аналізуючи норми чинного законодавства та виходячи із зазначених вище завдань таких гарантії, нами пропонується класифікація правових гарантії за наступними критеріями:

- 1) Законність – ті правові норми, які гарантують дотримання детективами вимог Конституції та законів України при здійсненні оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, а також які спрямовані на захист законних прав і свобод громадян при проведенні оперативно-розшукових заходів та слідчих (процесуальних) дій;

2) Ефективність – правові норми, які сприяють досягненню мети та виконанню завдань оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування детективами НАБУ;

3) Незалежність, самостійність та захищеність – правові норми, які забезпечують незалежне від стороннього впливу функціонування інституту детективів в площині оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, та правовий і соціальний захист детективів.

Самостійність детектива при здійсненні ним досудового розслідування визначена ч. 5 ст. 40 КПК, в якій зазначено, що «слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого» [4]. В цій нормі ми повертаємось до питання ототожнення чинним кримінальним процесуальним законодавством поняття «слідчий» з поняттям «детектив», не виокремлюючи останнього як окремого самостійного учасника кримінального процесу.

Частиною 1 ст. 20 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» визначено, що «працівники Національного бюро самостійно приймають рішення в межах своїх повноважень. Вони зобов'язані відмовитися від виконання будь-яких наказів, розпоряджень або вказівок, які суперечать законодавству, а також вжити інших заходів, передбачених законом» [5].

Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачені певні механізми правового впливу та юридичної відповідальності за невиконання законних вимог детектива. Так, зокрема, статтею 185-4 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування під час досудового розслідування [6]. Окремою нормою, а саме статтею 185-13 КУпАП встановлено адміністративну відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб Національного антикорупційного бюро України, яке може полягати у ненаданні інформації Національному антикорупційному бюро України на запит його посадових осіб, наданні завідомо недостовірної інформації чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків її надання, повідомлення третіх осіб стосовно того, що про них збирається така інформація, або невиконання інших законних вимог посадових осіб Національного антикорупційного бюро України.

Однак, слід відзначити певну декларативність засад самостійності детектива під час проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування.

З однієї сторони, самостійність детектива при проведенні досудового розслідування обмежена повноваженнями керівника органу досудового розслідування (тобто, керівника підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України та його заступників, які діють у межах своїх повноважень), які визначені ч. 2 ст. 39 КПК України. Так, керівник органу досудового розслідування уповноважений:

– відсторонювати детектива від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого детектива за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування;

– давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

– погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК тощо.

Слід відмітити, що в КПК відсутнє посилання на обов'язковість вказівок керівника органу досудового розслідування для слідчого (детектива), тому на нашу думку, такі вказівки мають лише рекомендаційний характер.

Натомість, законодавцем встановлено обов'язковість виконання детективом вказівок прокурора. Так, ч. 4 ст. 40 КПК України визначено, що «слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим

законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність».

Це положення також закріплено в ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», якою визначено, що письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню.

Водночас, позитивним моментом, який знизив правовий тиск на слідчого з боку прокурора, стало виключення статті 381-1 Кримінального кодексу України, яка передбачала кримінальну відповідальність за умисне систематичне невиконання слідчим законних вказівок прокурора, наданих ним письмово.

Також, ч. 3 ст. 40 КПК передбачено право детектива звернутися до керівника відповідного підрозділу детективів у разі відмови прокурора у погодженні клопотання і ініціювати розгляд порушених у ньому питань перед прокурором вищого рівня. Суттєвим обмеженням такого права є те, що вказаною нормою передбачено, що керівник відповідного підрозділу детективів ініціює такий розгляд за своїм власним розсудом.

Суттєвою гарантією незалежності детектива є надання йому права оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність прокурора в порядку, передбаченому ст. ст. 311–313 КПК України. Згідно положень ч. 2 ст. 312 КПК, скарга детектива подається прокурору вищого рівня щодо прокурора, рішення, дії чи бездіяльність якого оскаржуються. У відповідності до змісту ч. 5 ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру», прокурорами вищого рівня для керівників управлінь, відділів та їх заступників, прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури є керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, його перший заступник та заступник, для заступника та першого заступника керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [7].

Певним негативним моментом є правило, визначене ч. 3 ст. 312 КПК України, згідно з яким оскарження детективом рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання, що, по суті, змушує детектива на період такого оскарження діяти всупереч своєму внутрішньому переконанню, що, в свою чергу, послаблює його процесуальну самостійність.

Також залишається нормативно неурегульованим питання можливості оскарження детективом доручень та вказівок прокурора, які надаються у письмовій формі, та у відповідності до ч. 4 ст. 40 КПК України, є обов'язковими для виконання. На нашу думку, для забезпечення процесуальної самостійності та незалежності детектива під час досудового розслідування, необхідно нормативно закріпити можливість їх оскарження під час досудового розслідування.

Виходячи з викладеного, для забезпечення реалізації гарантій самостійності детектива та з метою однакового застосування термінів, які визначаються кримінальним процесуальним законодавством, на нашу думку необхідно викласти ч. 1 ст. 311 КПК України у наступній редакції: «Під час досудового розслідування слідчий, який здійснює таке розслідування, має право оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, в тому числі письмові доручення та вказівки прокурора, прийняті або вчинені у відповідному досудовому розслідуванні, крім випадків, передбачених цим Кодексом».

Окремі опосередковані гарантії незалежності детективів НАБУ закріплені в Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України».

Так, статтею 4 вказаного Закону визначаються гарантії незалежності Національного бюро, а відтак і його працівників, які полягають у наступному:

- конкурсні засади відбору працівників Національного бюро, їх особливий правовий та соціальний захист, належні умови оплати праці;
- установлений законом порядок фінансування та матеріально-технічного забезпечення Національного бюро;
- визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки працівників Національного бюро, їх близьких родичів, майна тощо.

Правовий та соціальний захист детективів НАБУ окремо врегульовані відповідно статтями 21 та 22 вказаного Закону.

На детективів, як на працівників, що проводять оперативно-розшукову діяльність, додатково поширюється дія ст. 12 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», якою передбачається порядок соціального і правового захисту працівників оперативних підрозділів.

Гарантії дотримання законності в ході реалізації детективами НАБУ своїх прав та обов'язків під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, а також виконання інших обов'язків для попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, та запобігання вчиненню нових також врегульовані окремими нормами діючого кримінального процесуального законодавства.

Так, статтею 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначені гарантії законності під час здійснення детективами НАБУ оперативно-розшукової діяльності.

Законність під час здійснення детективами досудового розслідування врегульована статтею 9 КПК України, частиною 1 якої визначено, що під час кримінального провадження детективи зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

Частина 2 ст. 9 КПК зобов'язує детектива всебічно, повно і неупереджено досліджувати обставини кримінального провадження, виявляти як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надавати їм належну правову оцінку та забезпечувати прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Певною гарантією дотримання детективами НАБУ законності при реалізації наданих їм повноважень виступають положення статті 29 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», частина 1 якої регламентує, що підрозділи внутрішнього контролю здійснюють моніторинг способу життя детективів Національного бюро з метою встановлення відповідності рівня життя детектива майну і доходам цього детектива та його членів сім'ї згідно з декларацією особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що подається ним відповідно до закону.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що нормативне врегулювання правових гарантій діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України наразі є несистемним та неповним. Окремі правові норми є декларативними та потребують уточнення і доповнення. Важливо також на законодавчому рівні забезпечити засади самостійності та незалежності детектива під час проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Добровольський С. В. Гарантії забезпечення статусу слідчого та проблеми їх реалізації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. 4. С. 364-365.
3. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ, 2018.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.08.2023).
5. Про Національне антикорупційне бюро : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 30.08.2023).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 30.08.2023).
7. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n943> (дата звернення: 30.08.2023).

